

Geçiş Dönemi ve Demokrat Parti İktidarı (1946-1960)

1946 seçimlerinden Demokrat Parti'nin (DP) iktidara geldiği 1950 seçimlerine kadar süren dönemde partiler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ortaya çıksa da tek partiden çok partiye geçiş süreci, hem partilerin ılımlı kanatlarının uzlaşma yolunu tercih etmeleri hem de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kararlı politikaları sayesinde başarıyla tamamlandı.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçim, %89,3 gibi çok yüksek bir katılım oranıyla gerçekleşti. Beklentilerin aksine seçimi DP kazandı. DP oyların %53,3'ünü, CHP ise %39,9'unu alırken, yürürlükteki çoğunluk sistemi yüzünden DP 408, CHP ise sadece 69 milletvekilliği kazandı.

Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in başbakanlığı üstlendiği 1950'li yıllar boyunca, DP mecliste büyük bir çoğunluk elde etti. CHP ise ana muhalefet partisi olarak siyasette ikinci büyük parti konumunu korudu.

2 Mayıs 1954'te yapılan seçimlerle DP iktidarının ikinci evresine geçildi. Seçimden DP büyük bir başarıyla çıktı. Bu seçimde Türkiye'de ilk ve son kez yaşanan bir olay gerçekleşti ve iktidar partisi bir önceki seçime göre hem oy hem de temsil oranını artırdı. DP oyların %56'6'ya meclisteki temsil oranını %93'2'ye yükseltti. CHP'nin oyları %34'8'e, temsil oranı %5,7'ye düştü.

1957 seçimlerinden önce DP seçim kanunu değiştirerek partilerin ortak liste çıkararak güç birliği yapmasını engelledi. Bu değişiklikler güç birliği ihtimalini tamamen ortadan kaldırdı ve partiler seçimde kendi adlarına yarıştılar. 1957 seçiminde DP'nin oyları yarımın altına (%47,3) düşmesine rağmen seçim sisteminin adaletsizliğinden yararlanarak milletvekillerinin %69,5'ini kazandı. Oylarını %40,6'ya yükselten CHP'nin temsil oranı %29,2'de kaldı. Seçime iddialı giren MP ile DP'den kopanların kurduğu HP seçimlerde hiçbir varlık gösteremediler.

Seçimden sonra yeni hükümeti yine Menderes kurdu, CHP ana muhalefetteki yerini tekrar aldı.

DP, 1957 seçimlerinden zaferle çıkmasına karşın oyları, muhalefet partilerinin toplam oylarının gerisinde kalmıştı. Seçimden sonra muhalefet partileri iktidarın azınlık iktidarına dönüştüğü yolunda propagandaya başladı ve iktidarı düşürme yollarını aramaya koyuldu. 27 Mayıs 1960'da başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel'in yaptığı ve Milli Birlik Komitesi adı altında toplanmış olan bir subay gurubu, emirleri altındaki askeri birliklerle birlikte Ankara ve İstanbul'daki bazı önemli yerleri ele geçirdi ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına, yönetime doğrudan el koyduğunu açıkladı.

27 Mayıs Askeri Yönetimi

27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi(MBK) ilk iş olarak TBMM ve hükümeti feshetti ve her türlü siyasi faaliyeti yasakladı. İlk bildiriye, hareketin hiçbir şahıs ve zümreye karşı olmadığı açıklanmasına rağmen, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ile bütün Bakanlar Kurulu üyeleri ve DP'nin önde gelen yöneticileri hemen tutuklandılar. İzleyen günlerde de birkaç istisna dışında hemen hemen bütün DP milletvekilleri de gözetim altına alındı.

29 Eylül'de DP mahkeme kararıyla kapatıldı ve eski yönetimin sorumluları 14 Ekim'de de İstanbul Yassıada'da Yüksek Adalet Divanında yargılanmaya başladı.14 Ekim 1960'ta başlayan duruşmalar 11 ay 1 gün sonra, 15 Eylül 1961'de tamamlandı. Bu süre içinde Bayar, Menderes, bakanlar kurulu üyeleri, DP milletvekilleri ve eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un da aralarında bulunduğu toplam 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açıldı. Başsavcı bu davalarda 228 sanık hakkında idam cezası istedi.

MBK Menderes, Zorlu ve Polatkan hakkında oy birliğiyle alınan idam kararlarını onayladı. Oy birliğiyle ölüm cezasına çarptırılan Bayar ile oy çokluğuyla ölüm cezasına çarptırılan öteki 11 sanığın cezaları ömür boyu hapis cezasına dönüştürüldü. Zorlu ve Polatkan 16 Eylül 1961'de İmralı adasında idam edildi. İntihara kalkışan Menderes ise bir gün sonra asıldı.

1960'ın sonbahar aylarında MBK içinde ciddi anlaşmazlıklar baş gösterdi. 13 Kasım'da iktidarın bir an önce sivillere devredilmesinden yana olan grup, askerî yönetimi sürdürmekten yana olan 14 MBK üyesini tasfiye etti. Bu olaydan sonra sivil yönetime geçiş sürecine yönelik çalışmalarına hız verildi. Bu çerçevede, yeni anayasa ile seçim kanununu hazırlamak için bir Kurucu Meclis oluşturuldu. Faaliyetleri askıya alınan partilerin tekrar faaliyete geçmelerine izin verildi ve birçok yeni parti kuruldu. Bu partilerden biri de Adalet Partisiydi. Eski DP örgütünün büyük çoğunluğu bu parti içinde yer aldı. 27 Mayıs'ın yıl dönümünde Kurucu Meclis yeni anayasayı kabul etti. Anayasa 9 Temmuz'da yapılan halk oylamasından sonra yürürlüğe girdi. 15 Ekim1961'de de milletvekili seçimleri yapıldı. Seçimlerde CHP %36,7'lik bir oy oranıyla 173 milletvekili çıkarırken, AP %34,8 oranında oy alarak 158 milletvekilliği kazandı. Seçimlerin üzerinden bir hafta geçmeden ordu içinde oldukça etkili olan bir grup subay İstanbul Harp Akademisinde bir toplantı yaparak "21 Ekim Protokolü" adıyla bir bildiriye benimsedi. Buna karşılık MBK Bakanı Cemal Gürsel, siyasi parti liderleri ve kuvvet komutanlarıyla Çankaya'da bir toplantı düzenledi ve burada "Çankaya Protokolü" imzalandı.

İki Darbe Arasında Türkiye (1961-1980)

1961 seçimlerinden sonra Türkiye koalisyonlarla tanıştı. 1980 askerî darbesine kadar kısa ömürlü koalisyon ve azınlık hükümetleri birbirini izledi. Ayrıca bu dönem, siyasi çalkantıların ve ekonomik zorlukların yaşandığı, toplumsal gerilim, kutuplaşma ve şiddetin giderek arttığı bir dönem oldu.

1980'den Bugüne Türkiye

12 Eylül rejimi siyasal istikrar adına iki partili siyasal model yaratmayı hedefledi. Bunun siyasi ve hukuki çerçevesi büyük ölçüde tamamlandıncaya 1983 Mayıs'ında MGK siyasal partilerin oluşmasına izin verdi. Ancak bu süreçte MGK veto yoluyla parti kurucu üyeleri ve milletvekili adaylarını belirleme yetkisini elinde tuttu. MDP, HP ve ANAP'ın kurucuları veto engelini aştı ve sadece bu üç parti seçim için onay aldı. Yeni milletvekili seçimi yasası seçimlerde çifte barajlı nispi temsil yöntemi uygulanmasını öngördü. 6 Kasım 1983 seçimlerinde seçime giren her üç parti de %10'luk barajı geçse de seçimlerin kesin galibi 400 milletvekilinden oluşan TBMM'de 212 sandalye kazanan ANAP oldu. ANAP genel başkanı Turgut Özal yeni hükümeti kurdu. 1987 yılında yapılan referandumla 12 Eylül 1980 öncesinin siyasal parti lider ve yöneticileri üzerindeki siyasi yasaklar kaldırıldı. Bu gelişme üzerine ANAP'ın girişimiyle milletvekili genel seçimleri erkene alındı. Bu arada 1986 ve 1987'de milletvekili seçim yasasında önemli değişiklikler yapıldı. Milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarıldı. 29 Kasım 1987'de yapılan seçimde ülke genelindeki %10'luk genel barajı sadece üç parti aştı ve milletvekillikleri bu partiler arasında dağıtıldı, öteki partiler meclis dışında kaldılar.

ANAP, 1983'e göre önemli bir oy kaybına uğramasına karşın, yine de seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başardı. Oyların %36,3'ünü alan ANAP milletvekilliklerinin %64,9'unu kazandı ve yeni hükümeti kurdu. Bir sonraki seçim 20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleşti. Seçime katılan altı partiden beşi ülke genelindeki %10'luk barajı aşarak milletvekili çıkarma hakkını kazanırken, hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayamadı. Seçimden %27,0'lik oy oranıyla DYP birinci parti olarak çıktı. Seçim sonrasında DYP-SHP koalisyon hükümeti kuruldu. 1995 yılı içinde yaşanan hükümet çalkantılarından sonra seçimler erkene alındı. Bu sırada milletvekili sayısı 450'den 550'ye çıkartıldı. 24 Aralık 1995'te yapılan seçimlerden en kazançlı çıkan parti %21,4 oy alan RP oldu. ANAP %19,6, DYP %19,2, DSP %14,6, CHP ise %10,7oy aldı. Seçimlerden sonra ortaya çıkan bu bölünmüş meclis aritmetiği güçlü bir hükümete izin vermediğinden, 1999'a kadar kısa ömürlü koalisyonlar birbirini izledi. 18 Nisan 1999'da yapılan seçimde DSP ve MHP oylarında büyük bir patlama gerçekleştirdiler. Seçimden sonra DSP, MHP ve ANAP bir araya gelerek yeni hükümeti kurdular, başbakanlığı da DSP genel

başkanı Bülent Ecevit üstlendi. Ecevit hükümeti uzunca bir süre işbaşında kaldıktan sonra seçimler bir kez daha erkene alındı ve 2002'de yeniden seçime gidildi. Seçim, AKP'nin mutlak bir başarısıyla sonuçlandı. Oyların %34,3'ünü alan AKP tam 363 milletvekili çıkarırken, CHP %19,4 oyla 178 milletvekiliyle mecliste temsil edilme hakkını kazandı. Seçime katılan öteki 16 parti ise ülke barajına takıldı. Seçimden sonra, Abdullah Gül Hükümeti kuruldu. Partinin genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan, üzerindeki siyasal yasak kalkınca, 18 Mart 2003'te başbakanlığı devraldı. AKP 2007 ve 2011 seçimlerinde de oylarını artırarak kazandı ve iktidarını devam ettirdi.

1950'li yıllarda liste usulü çoğunluk sisteminin Türkiye'de uygulanması, 1960 sonrasındaki nispi temsil sistemine de değişik yıllarda ülke barajı, seçim çevresi barajı ve kontenjan sistemi gibi ek düzenlemelerin eklenmesi gibi nedenlerle partilerin aldıkları oy oranlarıyla TBMM'deki temsil oranları arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkları ölçen Gallagher Endeksine göre bu oranlısızlıklar en çok 1950'li yıllarda yaşanmıştır. En yüksek sapma %33,2 ile 1954 seçimlerinde yaşanmıştır. %33,2'lik endeks değeri her üç oydan birinin oy verilen partide değil başka bir parti tarafından TBMM'de temsil edildiği anlamına gelir ki bu çok yüksek bir sapmadır. Nitekim 1954 seçiminde oyların %56,6'sını alan DP'nin TBMM'de %93,2 düzeyinde temsil edilmesi; buna karşılık oyların %34,8'ini kazanan CHP'nin TBMM'de ancak %5,7 düzeyinde temsil imkânı bulabilmesi, bu sapmanın ne kadar büyük bir boyutta olduğunun açık bir göstergesidir.

Nispi temsile geçilmesiyle birlikte endeks değeri 1960 ve 1970'li yıllarda normal düzeylerde seyretmiş ve %2,1 ile %9,1 arasında değişmiştir. 1980 darbesinden sonra uygulamaya sokulan ülke ve seçim çevresi barajları ile 1987 seçimleriyle birlikte başlayan kontenjan uygulaması oranlısızlığı yeniden yükseltmiştir. Bu değer 2002'de %27,1 ve 1987'de %22,3 ile neredeyse 1950'li yıllardaki düzeyine ulaşmıştır. Liste usulü çoğunluk sistemi ile nispi temsil sistemine eşlik eden ek uygulamalar parti sistemini de doğrudan etkilemiştir. Etkin parti sayısı 1950'li yıllarda 2'nin altında kalmış, 1960 ve 1970'li yıllarda da genellikle iki buçuk partili bir sistem hüküm sürmüştür. Türkiye'deki siyasetin giderek parçalandığı 1991 seçimlerinden 2002'ye kadar olan dönemde bu parçalanmaya paralel olarak etkin parti sayıları giderek artmıştır. 2002 seçimleriyle birlikte Türkiye'de yeniden iki partili sistem hâkim olmaya başlamıştır.